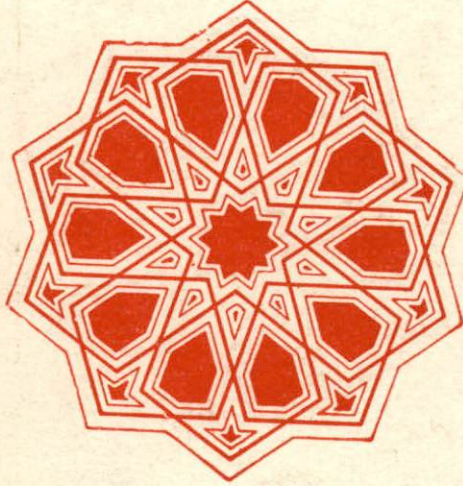

A. Ü. İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
Kütüphanesi

İLÂHIYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHIYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

I - IV

1957

DOĞUŞ LIMITED ŞİRKETİ MATBAASI — ANKARA

1 9 5 9

YIL : 1957

Cilt : VI Sayı : I-IV

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

A. Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
Kütüphanesi

I - IV

1957

DOĞUŞ LİMİTED ŞİRKETİ MATBAASI — ANKARA

1 9 5 9

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa No.
Prof. M. b. Tavit et TANCI : Gâzzâliye Göre Kur'an'ın Tefsiri	1
Ali Himmet BERKİ : İslâm'da Vakıf	19
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN : Fârâbî ve İbn Sina'nın Garp Orta- çağ Düşüncesi Üzerinde Tesirine Dair Yeni Bazı Münakaşalar . . .	27
Prof. Dr. Şakir BERKİ : İslâm Hukukunda Adalet Esasları ve Adalet Teşkilâtı	35
Prof. I. H. BALTACIOĞLU : Din'e Doğru	44
Dr. Necati ÖNER : Türkiye'de Yeni Mantık Ceryan- larının İlk Habercisi : Ali Sedad	60
E. W. F. TOMLIN : Doğu ve Batı Hikmetleri. Çev. : H. G. YURDAYDIN	70
Hüseyin ATAY : İslâmdan Önce Arap Yarımada- sında Putperestlik ve Yayılışı . . .	80
Doç. Dr. Kâmuran BİRAND : Hinwendung zur Europäisierung in der Türkischen Weltanschauung	90
Doç. Dr. Kâmuran BİRAND : Türk Düşüncesinde Avrupalılaş- ma Hareketleri	96
Doç. Dr. M. TAPLAMACI- OĞLU : Sosyolojinin Kural ve Kanunları (Metod)	103
Doç. Dr. Kâmuran BİRAND : Dinin Mahiyeti Üzerine	120
N. DANIŞMAN - TUĞ : Eş'arilik Neden Batımlığa ve Hu- lûl'e Karşı Cephe Almıştır?	135
N. DANIŞMAN - TUĞ : Pourquoi L'Ash'arisme Combat-il l'Esoterisme et l'idée de la trans- fusion spirituelle?	153
N. DANIŞMAN - TUĞ : Fusus'ul-Hikem Kitabının Türkçe ve Fransızca Tercümeleri	157
 <u>Kitap Tenkitleri :</u>	
Dr. Yaşar KUTLUAY : Doç. Dr. Neş'et Çağatay, İslâm- dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı	159

D İ N E D O Ğ R U

Yazan : İsmayıl Hakkı BALTACIOĞLU

Bu satırları yazarken rahmetli Ziya Gökalp'ın bir sözünü hatırlıyorum. Gökalp birgün bana şöyle demişti : "Eğer biz münevverler din meselesine el koymıyacak olursak softalar el koyar". Gökalp doğru söylemişti. Din konusunda bugüne kadar olanlar bitenler hep onun sözünün doğruluğunu göstermiştir. Gerçek şudur : Okullarda ihtiyarî, mecburî din dersleri koymamıza, Ankara'da bir İlahiyat Fakültesi açmamıza, radyolarda vaaz verdirmemize, mevlid okutmamıza rağmen, din konusu üzerine henüz doğrudan doğruya el koymuş değiliz. Bugün aydınlara düşen, din gerçeğini ilim ışığı altında aydınlatmaktır. İşte yalnız bu işi, biraz da olsa, yapabilirsem benim için ne mutlu.

Son yıllarda Türkiye'de herkesin gözüne çarpan bir din coşkunluğu var. Camiler dolup taşmaktadır. Dinden söz açan dergiler, gündün güne çoğalmaktadır, türlü din romanları yazılmaktadır, *Kur'an*'ın doğru, yanlış, türkçe çevirmeleri basılmaktadır. Dine karşı gösterilen bu ilginin arada sırada gericilik, yıkıcılık şekillerinde belirdiği de görülmüştür : Sarık sarmak, fes giymek, peçe takmak, Büyük Millet Meclisi'nde ezan okumak, Atatürk heykellerini çekiçlemek gibi.

Dün nasılsa bu gün de öyle! Türk aydınlarının kafasında din ile bilim yine çarpışmaktadır. Ya, aydınlar düşünmeden dinli oluyorlar, ya da, düşünerek dinsiz oluyorlar! Bu çatışmanın sonu bunalmadır, ruh bunaması! Bu çatışmanın nereden geldiğini bilmiyen, anlıyamıyan bir bön kişi şöyle düşünebilir :

— Demek oluyor ki islâm dini ilimle anlaşamıyacak kadar geri bir dindir!

Gerçi hiç de böyle değildir. Yine Türkiye'de son yıllardan beri göze çarpan olaylardan biri de din eğitiminin düşkünlüğüdür. Oğuz türklerinin *Kur'an* çevirmelerinden tutun da bu güne kadar Allah'ın sözü olan *Kur'an*'ı ana dilimize doğru çeviren bir tek insan çıkmamıştır. Türkiye'nin yeniden kurulmakta olduğu bir devirde, yüzlerce klâsiklerin milyonlar sarf edilerek çevrildiği yıllarda. Ne acıklı durumdur bu böyle! Durum bu olunca şu soruyu soruyoruz :

— Bu acıklı durumdan sorumlu olan kimdi? Devlet mi, aydınlar mı, halk mı, yoksa dinin kendisi mi, soruyorum size, kim?

Önce devleti ele alalım. Tanzimat'tan bu yana, gelip geçen hükümetlerin din için ne yaptıklarını ne yapmadıklarını bir görelim. Tanzimat devri, işkilsiz, bir kalkınma devridir. Ancak, Tanzimat'ın kendine göre bir kalkınma anlayışı vardır. Tanzimatçılara göre kalkınmak demek,

avrupalılaşmak demektir. Tanzimat'ın bu avrupalılaşmadan anladığı da, Avrupa medeniyetinin usullerini, kanunlarını, bir dereceye kadar olsun, benimsemektir. Nasıl ki Tanzimat kadın kılığı gibi zamanının ahlâk kaideleriyle iliştiği olan örfelere, törelere hiç dokunmamıştır. Bu ilişmezlik bir dereceye kadar erkek kılığı için de vardır. Meselâ erkeklere şapka giydirmeyi düşünmemiştir. Onun yaptığı değişiklik kavuk, külâh yerine fes, cübbe yerine setre, şalvar yerine pantolon giydirmekle kalmıştır. Tanzimat devrimci olduğu kadar da muhafazakâr, durguncudur. Tanzimat'ın bu durgunculuğu din işlerinde büsbütün göze çarpmaktadır. Bu devrin din işlerinde, din eğitiminde en ufak bir kımıldama bile yoktur. Bu devir ıslâhatçıları ilk kalkınmanın ancak dinle olabileceğini anlıyamamışlardır.

II nci Abdülhamit devrine geçelim. Tanzimat devri gibi bu devir de din anlayışında, din eğitiminde hiç bir yenilik göstermemiştir. Bu devirde yeniliğin kendisi değil, düşüncesi bile yasaktır. II nci Abdülhamit de tanzimatçılar gibi biraz mektep açmış, biraz yol, hastahane yapmış, sansürlü bir basını şöyle böyle yaşatmıştır. Ancak dince kalkınmak için hiç bir şey yapmamıştır. Bu devirde memleketi istipdat baskısından kurtarmak isteyen jön Türkler vardır, içeride, dışarıda. Bunlar da Tanzimat erleri gibi kurtuluş yolunu arıyorlar, bu yolu meşrutiyet rejiminde buluyorlar. Hürriyeti ele geçirmeye çalışıyorlar. Abdülhamit istibdadını yıkacaklar, osmanlı unsurları arasında ittihatı sağlıyacıklar, terakkiyi gerçekleştirecekler. İşte II nci Abdülhamit devrinde Türkiye'nin içinde, dışında gizli bir cemiyet halinde çalışan Jön Türkler'in düşüncesi bu idi.

Meşrutiyet devri bu düşüncenin, ya da hülyanın, gerçekleşmesi için çırpındığı bir devirdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'in ileri bir rejim olduğuna nasıl inanıyorsa, ittihat ve terakki ülküsünün ancak maarifle, mekteple gerçekleştirebileceğine de öylece inanıyordu. Maarifle kalkınmak bu cemiyetin umdelerinden biri idi. Bu cemiyetin en büyük düşünürlerinden biri olan Emrullah Efendi, bu kalkınmanın hareket noktasının Üniversite olduğunu Tûbâ Ağacı hayali ile açıklamak istiyordu. Gökalp da başka türlü düşünmüyordu. Onun için cemiyetin ilk işlerinden biri İttihat ve Terakki mekteplerini kurmak olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hasmı olan Prens Sabahattin de başka türlü düşünmüyordu. O da Türkiye'yi *Ecole des Roches* tipinde mekteplerle kalkındırmak istiyordu. İttihat ve Terakki'nin sosyal iş bölümüne aykırı olan bu mektepçilik durumu çok sürmedi. Günün birinde bu cemiyet elindeki bütün mektepleri maarife devretmek zorunda kaldı.

Meşrutiyet devrinin bu ilk kısmına maarifçilik devri diyebiliriz. Meşrutiyet devrinin ikinci kısmı kültürçülüktür. Bu işin başında Ziya Gökalp vardır. Gökalp önce milliyet, din ve dil birliğidir, der. Daha sonra da, milliyeti kültür birliği olarak anlamak ister. Gökalp ırkçı değildir, Ernest Renan gibi o da ruhçudur. Sonra herhangi ruhçu da değildir, kültürçüdür. Şu var ki Gökalp, Türk milliyetçiliğini islâm ümmetçiliği ile anlaştırmak ister. O, Atatürk gibi, öz dilci değil, sade dilcidir. Çünkü Gökalp islâm ulusları arasında bir ümmet dili olması gerektiğine, labi-

leceğine de inanıyordu. *Tanin* gazetesinde hilâfeti bir din kurumu olarak savunmasının sebebi de bu ümmetçiliği idi.

Meşrûtiyet içinde din ile ilgili biri müsbet yolda öteki menfi olmak üzere, iki hareket daha vardır. Birincisi Dr. Abdullah Cevdet'in kendi dergisi olan *İctihat*'da dinle, dinli ile ilgili olan yazıları. Dr. Abdullah Cevdet'in softalığa, mürteciliğe, medeniyetçiliğe değen bu yazıları hep bir din düşmanının yazıları gibi anlaşılmıştır. İkinci hareket şeyhülislâm Hayri Efendi'nin medrese ıslâhatçılığıdır. Bu ıslâhatçılık birer ortaçağ ve iskolaistik yuvası olan medreseleri maarif mekteplerine benzetmekten ileri gidememiştir. Binalarıyla, müsbet bilimleriyle yenileşen bu medreseler din anlayışı, din bilgisi, din kültürü bakımından hiç değışmemişler, eskisi gibi kalmışlardır.

Atatürk devrine geçelim. Bir kere şunu söylemek doğru olur ki Atatürk devri kalkınma tarihimizin en başarılı bir devridir. Atatürk devri Tanzimat devri gibi medeniyetçidir, tıpkı Meşrutiyet devri gibi de kültürcüdür. Ancak, medeniyetçiliği tanzimat ve meşrutiyet devrinin medeniyetçiliği gibi ekli (*éclectique*) bir medeniyetçilik değildir, köklü (*radical*) bir medeniyetçiliktir. Atatürk devri yalnız erkek kılığında değil bütün kılıklarda, medeniyet kaynaklı olan bütün örflerde eksiksiz, yamasız medeniyetçidir. Bilimleşme, endüstrileşme atılımı hiç bir devirde bu devirdeki kadar hızlı olmamıştır.

Şimdi Atatürk devrinin din karşısındaki durumunu gözden geçirelim. Atatürk devrinde dinle ilintili olarak şu işler yapılmıştır : Hilâfet kaldırılmıştır. Şeyhülislâm kabineden çıkarılmıştır, türbeler, tekkeler, medreseler kapatılmıştır. Bu arada okullardan din dersleri de kaldırılmıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi de kapatılmıştır. Bütün bu işler ister lâiklik adı verin, ister başka bir ad takın, dine karşı en aşağı bir çekingenlik anlatır. Şunu da söylemek isterim ki Atatürk'ün din düşmanı olmadığını düşünüyorum. Bunun belgelerinden biri ezanın ana dilimize çevirmesidir. İkincisi *Kur'an*'ı türkçe olarak makamla okutmak işini ele almış olmasıdır. Böyle olmakla birlikte bu çekingenliklerin ya da karışmaların sebepleri ne idi? Benim anlayışıma göre şunlar :

1 — Bu memlekete çok zararı dokunmuş olan taassubu, dine aslında olmıyan yalan, yanlış düşüncüler, hurâfeler katarak halkın yaşayış ve dünya görüşündeki yolsuzluklarını destekliyen telkinleri, taassubu ortadan kaldırmak.

2 — Halkı softaların elinden kurtarmak.

3 — Dini bir politika oyuncağı olmaktan kurtarmak.

4 — Allahla kul arasına girmemek.

5 — Dini yalnız bir vicdan işi durumuna getirmek.

Atatürk devri din politikasının amacı işte bunlardı. Atatürk halka iğri yollar telkin eden, din için fena örnekler olan softalığın düşmanı idi. Softalığın ezilmesini, din yaşayışının hür olmasını istiyordu. Ancak, ne

yazık ki, Atatürk devri bu amaca erişememiştir. Eğer erişmiş olsaydı, politika alanında olduğu gibi kültür alanında da en ileri adımları atmış olurdu.

Şimdi ne yapmak gerekiyor? Herşeyden önce din problemini bütün açıklığıyla ortaya koymak Görülüyor işte, Türkiye’de din konusu hiç bir devirde, hiç bir bilim adamı, hiç bir devlet adamı tarafından metotla incelenmiş, düşünülmüş, değildir. Türkiye’de din yaşayışı yönsöz, yönetim-siz kalmıştır. Onun için Türkiye’de din konusunu ele almak, din kalkın-masını sağlamak isteyen insanların ilk olarak yapacakları iş, hiç bir bi-limli incelemeye dayanmadan kafalara girmiş, yerleşmiş olan önceci dü-şünceleri çıkarıp atmak, bunların yerine din gerçeğini taşıyan düşünce-leri koymak olacaktır. Onun için bu insanlar işe başlamadan önce şu so-ruları sormalı, bunların doğru karşılıklarını bulmaya çalışmalıdırlar :

- 1 — Din nedir, nasıl bir varlıktır?
- 2 — Sosyal kurumlar arasında dinin yeri nedir?
- 3 — Dini var etmek, ya da yok etmek elimizde midir?
- 4 — Mürtencilik nedir? Softalık nedir?
- 5 — Tarihte reforma denilen hareket nedir?
- 6 — Dünya uluslarının dine karşı durumu nedir?

Din nasıl bir varlıktır? Başlıca iki din konusu vardır : Bunları bi-ribirinden ayırmalı :

1. İnceleme konusu olarak din, düşünülen din.
2. İnanma konusu olarak din, yaşanan din.

İnceleme işi akıl işidir, teknikle, metotla olur. Din konusu üç türlü incelenir.

1. Sosyal bir varlık, sosyal bir kurum olarak. Bu incelemeyi yapan bilim din sosyolojisidir.

2. Psikolojik bir varlık, tek insan şuuru olarak. Bu incelemeyi ya-pan bilim din psikolojisidir.

3. Tüm bir varlık, kendi kendisi olarak. Bu incelemeyi yapan bilim din metafiziğidir.

Bütün bu bilim, metafizik şuurlarının dışında, bütün insanların dü-şünmeden, eleyip eleştirmeden duyduğu, kendi varlığını duyar gibi duy-duğu bir din vardır. Bu, hiç bir bilimin, hiç bir metafiziğin anlayıp an-latamayacağı bir oluşturdur. Çünkü akılla, mantıkla hiç ilgisi olmayan bir iç varlıktır. Bu gerçeğe kabaca sırrî gerçek, mistik gerçek deyip geçiyoruz.

Önce dini sosyoloji bakımından ele alalım. Bir sosyolog gibi dini in-celediğimiz zaman şu üç özellik göze çarpıyor :

1. Etnoğrafyanın, tarihin tanıttığı bütün insan topluluklarında din yalnız tek insanın inancı olarak değil bir topluluk kurumu olarak da var-dır. Dinsiz topluluk hiç görülmemiştir. Politika düşüncesiyle dinsizliği

kendisine bir devrim prensibi yapmış olan bolşevik Rusya'da dahi din vardır. Dil, ahlâk, hukuk, san'at gibi din de toplum kaynaklı bir kurumdur.

2. Dinler kendi varlıklarını yoğumsıyanlara karşı tepki yaparlar. Bu tepki, en ağırları da içinde olmak üzere, türlü şekillerde olabilir. Dinsizler bütün dünyada yoz insanlar gibi görülmektedir.

3. Dinin soydan soya geçmesi, bir toplum kurumu olarak yaşayabilmesi verâset yoluyla değil, eğitim yoluyla olur. Her toplum kendi dinini çocuklarına edindirmeğe çalışır.

Bu üç özellik dinin öbür sosyal kurumlar gibi toplum kaynaklı bir kurum olduğunu açıkça göstermektedir.

Şimdi dini bir de psikoloji bakımından ele alalım. Biz insanlar gerçekleri deneyerek biliyoruz. Kaç türlü deneme varsa okadar türlü gerçek vardır. Bu denemelerle bildiğimiz gerçekleri gözden geçirelim.

Beş türlü insan denemesi vardır :

1. Ampirik deneme, Âdemoğlu bilgisiz, bilimsiz olarak çevresinde kendi duyuları ile bir takım kaba denemeler yapar. Bu denemeleriyle tabiatdaki olabirler ile olamazları ayırır.

2. Teknik deneme. Âdemoğlu kendinden önce gelmiş geçmiş olanlardan edindiği bilgilerle çevresindeki nesnelere üzerinde türlü değişiklikler yaparak bir takım yararlı sonuçlar elde eder.

3. Bilimli deneme. Âdemoğlu çevresindeki nesnelere metotlu çalışmalarla deneye deneye bu olayların kanunlarını bulur, "bilim" dediğimiz pozitif bilgiyi elde eder.

4. Artistik deneme. Âdemoğlunun yaptığı denemelerin en orijinal olanlarından biridir. O bu denemelerinde yukarıki denemelerinden hiç birinin kavrayamadığı, bildiremediği bir gerçeği yakalar ki buna biz kabaca "güzellik" diyoruz. İşte bu "güzellik" dediğimiz, artistik gerçeğin kendisidir.

5. Metafizik deneme. Âdemoğlu bu denemesiyle gerçeklerin en tümü olan mutlak gerçeği yakalar. Çevresinde karşılaştığı gerçeklerin yalnız eserlerini, sonuçlarını değil bu varlıkların kendilerini, tümünü mutlak kavramıya çabalar.

Bu beş türlü insan denemesi arasında iki tanesi vardır ki tabiatları apayrı olmakla birlikte ikisi de gerçektir. Biri bilimci deneme, biri de artistik denemedir. Bilimci denemenin konusu dış âlemin varlıklarıdır. Artistik denemenin konusu iç âlemin varlıklarıdır. Bilimci deneme objektiftir. Artistik deneme sübjektiftir. Bilimci deneme dış gerçekleri öğretir. Artistik deneme iç değerleri sunar. Bilimci denemenin amacı doğruyu aramaktır. Artistik denemenin amacı güzeli bulmaktır.

Görüyorsunuz, bu iki insan denemesi birbirinin büsbütün zıddıdır. Ancak kim tabiatla - fizik, biyolojik, psikolojik, sosyal tabiatla - kanun-

lar yoktur diyebilir? Yine kim diyebilir ki insanın eserleri arasında "güzel" adı verilen artistik gerçekler yoktur? Tabiat gerçeklerini inkâr etmiye gelmez. Çünkü tabiat hemen tepkilerini gösterir. Bir kayayı, bir duvarı, bir sütunu yoğumsayıp üzerine başınızı çarpacak olursanız hırpalanırsınız. Artistik değerler için de böyledir. Sanat eserleri ruhumuza, bu yoldan da fizyolojimize, anatomimize kadar etki yaparlar. Bunlar arasında insan karakterini değiştirenler bile vardır.

Bu karşılaştırmadan sonra, dincil yaşamının yerini daha iyi görebiliriz. Din de bir insan denemesidir. Ancak bilim soyundan değil, sanat soyundan bir insan denemesidir. Artistik denemede olduğu gibi, dincil denemede de araç akıl değil, gönüldür. Dinin amacı dış gerçekleri bildirmek değil sanat gibi iç gerçekleri şuurlandırmak. İşte dinin konusu ampirik, teknik ve bilimsel denemelerin konusu olan pozitif gerçekler gibi gözle görülür, elle tutulur soydan değildir. Belki artistik gerçek gibi bir iç gerçeğidir. Nasıl artistik gerçek gönülle duyuluyorsa, dincil gerçek de öylece, gönülle kavranır. Artistik gerçeği zevki olan bir kimse yoğumsıyamaz. Din gerçeği için de böyle : Sosyal kişiliği olan bir kimse din gerçeğini yoğumsıyamaz.

Bilimsel denemelerin ereği tabiat kanunlarını bulmaktır. Gerçi bu kanunlar teknikle araştırılıp bulunmuş bilgilerdir. Ancak bu gerçekler her zaman, her yerde elde edilmesi çok güç şeylerdir. Yine de bilimlerin insanlara getirdiği doğrular ne kadar büyük güçlüklerle kabul edilmiştir! Hattâ dinlerin getirdikleri doğrular bir ölüm kalım işi olarak çekişilmiştir. Bu niçin böyledir? Şunun için olacak : Bilimlerin getirdiği doğrular varlıkların yalnız birer parçasına değgindir. Felsefeninkiler bu varlıkların tümüne değgindir. Dinlerin getirdikleri doğrulara gelince, bunlar varlıkların yalnız tümüne değgin değil, bu varlıkların başlangıcına, bu varlıkları yoktan yaratan en büyük varlığın varlığına değgindir.

Dincil deneme denemelerin en son, en tüm, en mutlak, en içten olanıdır. Dincil deneme bütün öbür denemeler arasında türü kendisine özgü *sui generis* bir denemedir. Din gerçekleri pozitif gerçeklerin ne içinde ne de dışındadır. Belki onların yanında ve onlarla birliktedir. Din gerçekleri pozitif bilimler mantığı ile dönertilecek ya da yoğumsanacak gerçekler değildirler. Din gerçekleri de bilim gerçekleri gibi ayrı soydan olmakla birlikte yine de insancıl gerçeklerdir.

Dinin görevi nedir? — Dini bir toplum gerçeği olarak inceliyen bilim sosyolojidir. Ancak, din sosyolojisi henüz pek gençtir. O, bu toyluk çağında iken dinin görevi ne olduğunu söyleyemez. Yalnız daha şimdiden kestirebileceği kadarını söylemek elindedir. Nitekim Emile Durkheim *les Formes Élémentaires de la Vie Religieuses* adlı eserinin sonunda dinin görevi öğretmek olmayıp yaşatmak olduğunu söylemektedir. Dinin öz görevi irâde gücünü artırmaktır. Bu görüşe göre din ahlâk, hukuk, dil gibi toplum kurumlarından ayrı görevi olan bir kurumdur. Toplum kurumlarından hiç biri bir başkasının işini göremez. Tıpkı canlı varlıklardaki organlar gibi.

Dinin görevi topluluğu tek insanın egoizmasından, organik zorlarından kurtarmak, onu ülküleştirmektir. Böylece dinin görevi pratik bir görevdir. Din bir yandan yalvarı, oruç, zekât gibi törenleriyle insanı egoizmasından soyar, bir yandan insanda korku, usanç, karamsarlık gibi oluşları yok eder, bir yandan da insanı tapacağı, ideale yaklaştırarak üstbeşer bir duruma getirir.

Bazı din adamlarımız islâm dininin ahlâk, hukuk, bilim, her şey olduğunu söylerler. Böyle söyleyerek de onun değerini yükseltmek isterler. Bu insanların üzerinde durmak istedikleri konu oldukça ince bir konudur. Onun için büyük bir dikkatle incelenmesi yerinde olur. İslâm dininin Kitabı olan *Kur'an*'da ahlâka, hukuka, bilime ait âyetler vardır. Bunlara inanmak da bir din borcudur. *Kur'an* bunları buyurur. Ancak *Kur'an* bu buyruklardan ibaret değildir. İnsan yalnız bunlara inanmakla müslüman olamaz. Allah'ın varlığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna, *Kur'an*'ın da Allah yönünden gönderilmiş olduğuna, öbür dünyaya da inanmış olmak gerektir.

Şimdi Türkiye'de din yaşayışının durumunun ne olduğunu gözönünde bulunduralım. Gerçek nedir? Bu gerçeği en tarafsız bir insan gözüyle görmeye çalışalım.

Din yaşayışının normal şekli. — Önce Türkiye'de Allah'a, Muhammed'e, *Kur'an*'a inanan, bunların varlığını, gerçekliğini çekişmeyen, çekişmeyi de düşünmeyen inanırları söz konusu etmek istiyorum. Bunlar *Kur'an*'da Allah'ın "mümin" dediği insanlardır. Türklerin ezici çoğunluğu bu inanırlardır. İnanırları anormallerden ayıran belli başlı karakterler şunlardır :

İnanırlar din işini dünya işiyle karıştırmazlar. Onlar için din yaşayışı kul ile Allah arasında kalan bir yaşayıştır. Onlar başkalarının inançlarını çekişme konusu yapmazlar, bu inançlara da saldırmazlar. Onlar dinlerini, inançlarını bir üstünlük vesiyeleri olarak kullanmazlar. Bu insanlar ülkücü, iyilik etmeyi seven, sırasında kendinden geçmeyi bilen insanlardır. Bu normal insanların biri millî, öbürü dinî olmak üzere iki ayrı kişilikleri yoktur. Bir tek kişilikleri vardır. Bu kişilik, millîsi de, dinîsi de içinde olmak üzere, sosyal bir kişiliktir. İnanır adam mürteciden, şüpheciden, dinsizden, softadan apayrı olan normal adamın kendisidir.

Din yaşayışının normal üstü şekli. — Buraya kadar din yaşayışının normal belirtilerini gördük. Şimdi bu yaşayışın bir de normal üstü belirtilerini görelim. Dinin kendi görevi içinde kalan her belirtisi normaldir, dinin görevini aşan, başka görevlere sarkan her belirtisi de normal dışıdır. Ancak normal belirtilerin coşkun şekilleri de vardır ki onlara normal dışı demeyip normal üstü demek doğru olur. Dinde normal üstü ile normal dışı arasındaki ayrılık coşkunluk ile taşkınlık arasındaki ayrılıktır. Coşkunluk ruhun sıkı çalışmasıdır. Taşkınlık ruhun yıkıcı durumudur.

Din yaşayışının normal üstü durumuna bir kaç örnek vereceğim. Bundan beş, on yıl kadar önce arkadaşım Resai Eriş'le birlikte İstan-

bul'da Kıztaşındaki evinden kalkıp yürüyerek Eyüp'e vardık. Caminin avlusuna girdik. Birdenbire gözüme çarpanlar güvercinler oldu. İnip inip yerdeki yemleri yiyorlar, bir az sonra da uçuşuyorlardı. Eyüp Sultan'ın türbesi önündeki parmaklığa bir genç kız dayanmış duruyordu. Boylu boslu, çok genç, insanı şaşırtacak kadar da güzel yaratılmıştı, beyaz bir örtü ile örtülmüş olan başını türbenin yaldızlı parmaklığına dayamış, elindeki *Kur'an*'ı için için okuyordu. Niçin okuyordu? Bu okumadan ne bekliyordu? Sessizdi, kımıldamıyordu, Tanrının esirgeyciliğini kazanmak ister gibiydi. Benim o andaki tek düşüncem şu oldu : Bu kızcağızın bu yalvarmasından insanlara ne zarar gelebilir?

Bu güzel görünüm karşısındaki duyuşum benim için yepyeni değildi. Çünkü bundan otuz sekiz yıl önce de aşağıdaki satırları yazan yine bendim :

“Siz zannediyor musunuz ki ruh fânidir, bir vücut gibi ölür, bir nefes gibi tükenir, çekilen zahmet yoktur, edilen iyilik unutulur, bir insanın hayattından ve cehtinden yalnız bir torba kemik ve bir dikili taş kalır? Siz zannediyor musunuz ki emeklerinizin, azimlerinizin mahsulünü toplamadan ölürseniz herşey boşa gider? Hayır, bu zannınız yanlıştır; bu hesap belki taş ve demirden bina kuran bir mimarın hesabıdır, fakat ruhu işliyen bir mürebbinin değil. Çünkü ruh ölmez, ruh bâkidir. Mezarında kandil yanan evliyalara bakınız! Bunlar ömürlerini saffet ve teslimiyetle geçirmiş, hayatlarında yalnız iyilik etmiş olan ruh kahramanlarıdır. Toprağın altında etleri ve kemikleri çürüyen bu adamların ruhu hâlâ canlı değil midir? Niçin onları severiz ve onlara saygı beslemeyi öğretiriz? Hayatları hayatlarımıza, ruhları ruhlarımıza birer hayır ve fazilet heyecanı, birer duygu ve ideal hamlesi gibi karıştığından değil mi? Niçin onlardan yardım diler ve onların ruhaniyetine dayanırız? İyi ruhları ruhlarımıza destek olduğundan, hatıraları irademize kuvvet verdiği için değil mi? Bu evliyaların kerametini bozulmayan cesetleriyle isbata yeltenen gafiller ! Adlarının, saygılarının bekası daha büyük bir kerâmet değil midir? Yazık evliyaya kandil yakanları ayıplıyan itikatsızlara! Halkın bu fiili ne bir cehalet, ne de bir israftır, sadece vicdanın vicdanın bir ikramıdır. Onun için cephelerde ölen her adı meçhul neferin ruhu, köyünün okulunda çalışan her fedakâr hocanın ruhu, ömrünü iyilik ve güzelliğe vakfetmiş olan her evliyanın ruhu gibi bir ruh, onunki gibi bâkidir. Her iyi, her güzel iş, kahramanın ruhunu sonsuzluğa atan bir oktur. İyiliğe, güzelliğe verilen her ömür, işte bâkidir. Çünkü, gider bu ömür, milletin ölmez olan ruhuna katılır, sonsuzluk sırrına ulaşır. Sizin hayrınız, sizin fedakârlığınız ne harbin cephesi, ne de cephenin muvaffakiyetleriyle doğrudan doğruya ilgili değildir. Siz doğru, iyi ve fedakâr olmak için ne galiplerin ordusuna katılmak ve ne de mağlupların yesine uğramak zorunda değilsiniz. Her zaman iyiliği isteyiniz, ve iyiliği yapınız, ölümle tehdit edilseniz dahi onu dilemekten ve yapmaktan vazgeçmeyiniz ! Ancak bu suretle ölümden kurtulabilirsiniz. Mânen yaşamak ve yaşatmak için önce maddeten ölmeyi bilmelisiniz. Ve biliniz ki dünyada en güzel ölüm, iyilik yolunda olandır. Çünkü insanı sonsuzluğa kavuşturan, insanı sonsuzluğa kadar yaşatan, yalnız hayırdır. Bilir misiniz,

bugün en büyük kahramanlar kimlerdir? Anadolu'da, Şark ve Garp cep-
helerinde ölen, ruhları milletin ruhuna karışan, adları yalnız tarihin-
hafızasına yazılan, mezarında taş, kabristanında servi bulunmayan meğ-
hul insanlardır. Biz ki bu milletin iyilik yolunda, vazife uğrunda ölmeyi
bilmiyen münevverleriyiz, hiç olmazsa ölenlerin felsefesini anlayalım" (*).

Şimdi bütün bu olayları göz önünde tutup soralım : Bunlar normal
oluşlar mıdır, değil midir? *Kur'an* ölümlere okunacak bir kitap mıdır? Evli-
yalara kandil yakılır mı? Bütün bunlara yalın bir mantıkla menfî karşı-
lıklar vermek elimizdedir. Ancak, o kızın, o zavallının içinde yanan ateşi
söndürebilir miyiz? İşte coşmak isteyen gönüller vardır, onların içinde
neler yoktur neler! Besbelli ki bu insanlar ölüye *Kur'an* okurlarsa, yatıra
kandil yakarlarsa iç esenliğe kavuşuyorlar. Bırakın onları, dölensinler!

Din yaşayışının anormal dışı şekli. — Anormal belirtileri gözden geçi-
relim. Bu belirtilerin incelenmesi din yaşayışının esenliği için gereklidir.
Başta softalık, yobazlık adını verdiğimiz sapıtkılar gelir. Softa tipi için
düşündüklerimi söylemeden önce bir nokta üzerine okuyucularımın dik-
katini çekmek isterim. Benim dilimde 'softa' sözü "dinli, sarıklı, hoca"
sözlerinden apayrı bir anlam taşır. Ben softa diyerek saygı değer din
adamlarını değil, yalnız dini kendi hesabına sömüren yoz insanları düşü-
nüyorum. Şunu da söyleyim ki benim softa dediğim insan tipi din adam-
ları arasından da çıkabilir, din hizmetiyle hiç ilgisi olmayın insanlar ara-
sından da çıkabilir. Sonra softa dinli de olabilir, dinsiz de olabilir. İnsan
durup dururken softa olmaz. Softayı softa yapan sebepler şunlardır :

1. Softalar ana dilini bilmezler. Bütün softalar ana dilini bilmiyen
kimselerdir. Softalar arapça bilmeyi, arap kelimelerini, arap sözlerini kul-
lanmayı, hattâ bunları arap gibi söylemeyi bir üstünlük sayarlar. Buna
karşı ana dilleri olan Türkçeyi aşağı görürler. Oysaki asıl aşağılık onla-
rın bu anlayışlarıdır. Çünkü bu insanlar ana dillerini bilmedikleri için ulus
benliğinden yoksul kalmışlardır.

2. Softaları incelerken hiç dikkat etmediğimiz özelliklerden biri de
bu insanların cinsel anlamıyla kızgın insanlar olmalarıdır. Camide çocuk-
lara saldıran, kızların memesi üzerine *Kur'an* âyetleri yazdıktan sonra me-
melerini yalayan soysuz insanlar bunlardır.

3. Softalar boğazlarına düşkün insanlardır. Ramazan ayı, düğün, de-
vir hatimi onlar için yalnız din töreni değil düpedüz boğaz işi, kazanç işi-
dir. Softaların çok defa yağlı, şişman insanlar olmaları da bu kör boğaz-
lıklarından ileri gelmektedir.

4. Softa demek dini âlet ederek para kazanan insan demektir. Softa
Kur'an okur, dua eder, hasta okur. Ancak bunlardan hiç birini parasız ola-
rak yapmaz. Softa dünyanın en paragöz insanıdır.

5. Saldırganlık. Softaları softa yapan özelliklerden biri de saldırgan-

(*) İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kalbin Gözü (Ölenlerin Felsefesi, 17 teşrin-
evvel 1921) İstanbul.

lıktır. Softa her normal, dinli adam gibi dini için yaşayacak yerde, bunu önce bir üstünlük vesiylesi yapıp herkesin din dışı olan işlerine karışmak isteyen bir saldırgan, bayağı bir hürriyet düşmanıdır. Allah'ın büyük Peygamber'i Muhammed'e bile vermediği bu yetkiyi softa kendinde bulur.

6. Bu beş özelliğe bir altıncısını katalım. Softa dünyanın en tembel adamlarından biridir. İrade kuvveti, çalışkanlık, yaratıcılık onlarda hemen hemen hiç görülmez. Yalnız oturmayı, çene çalmayı severler.

İşte bütün bu biyopsikolojik ve sosyopsikolojik şartlar bir araya gelince softa denilen gerici insan tipi doğuyor. Benim düşünceme göre softalığa karşı alınacak tedbirler ancak menfi olabilir. Çünkü softa geçici bir hastalığa uğramış olan bir insan değildir. Toplum yaşayışının meydana getirdiği menfi bir insandır. Softalık bu kişiliğin kendisi olarak yaşama boyunca oluşa gelmiştir. Softalığa karşı alınacak tedbir softalığı iyi etmek için çalışmak değil softalardan korunmak olabilir. Türkiye'de yarım yüz yıldan beri softalığa karşı yapılan savaşın hiç bir faydası olmamıştır. Bu olay da anlayışımızın doğruluğunu gösteren bir belgedir.

İrtica nedir? — İrtica, gericilik dediğimiz ruh oluşu dine vergi bir şey değildir, Gericilik sosyal çıgırların hepsinde olabilir : Ahlâkta, hukukta, dilde, san'atta gericilik olagelmıştır. Gericilik yaşamış, görevini yitirmiş, artık yaşama gücü kalmamış, ölü, fosil değerleri, görenekleri, türenekleri (âdetleri) yaşama zorlamak, zorla yaşatmak demektir. Mürteci, gerici işte bu gerilik işini yapan, yapmak isteyen adamdır. Böyle olunca artık besbelli ki irtica övülecek, hoş görülecek, göz yumulacak bir şey değildir. Kaynağı hangi psikolojik etkende olursa olsun, dinde irtica, gericiliğe karşı yapılacak tepki onu kanuna çarpmak olabilir. Ancak mürteci cezalandırmak irticayı ortadan kaldırmak demek değildir. Çok defa ceza düzeltmez yıldıırır. Cezanın insan kişiliğini kaldırıp yerine yenisini koyduğu pek seyrek olarak görülmüştür.

Eğer irtica bir toplum hastalığı, mürteci de, bir toplum hastası ise, o zaman mürteci önce bir psikolog gözüyle incelemek sonra da bir pedagog eliyle düzeltmek gerekecektir. Bu, incelemede karşımıza ilk çıkan şaşırtıcı gerçek şu olacaktır : Mürteci her şeyden önce içi dışı bir olan, olduğu gibi görünen bir insandır. Hattâ o kendine göre bir ülkücü, bir idealisttir de! Mürteciin amacı, dinin dışında değil, dinin içindedir. Mürteci irticayı gerilik diye değil, belki doğru, iyi, güzel sandığı için yapar. Mürteciler işlenmemiş, kıraç topraklara benzerler. Kendi başlarına verebilecekleri yaban otlarından başka birşey değildir. Bu yoz toprağı işlemek gerekir. Mürtecie doğru, iyi, güzel bildiği yanlışlar yerine doğru, iyi ve güzel olan *Kur'an* âyetlerini gösterince softa gibi dediğini deyip direnmez. Hemen eski inançlarından vazgeçer, yenilerini ediniverir. Softa eğitilemez, mürteci eğitilebilir. Softa ile mürteciin apayrı varlıklar olduğunu şu iki olay açıkça gösterecektir.

Bundan on yıl kadar önce bir pazar günü bir kaç arkadaşım ile birlikte Etimesut köylerinden birinde köylülerle dertleşiyoruz. Derken aralarından yaşlı bir adam :

— Beyler, hepsi iyi ama, eski yazıyı unuttuk, dedi.

Böyle diyen bir insana ne diyebilirdim? Eski yazıyı okumanın güçlüğünden mi bahsetmeliydim? Böyle bir durumda bunun bir faydası olabilir miydi? Çünkü yaşlı adamın bu hükmü mantık alanından değil duygu alanından geliyordu, şuarsuzluk alanından çok derinlerden geliyordu. Kendisine, yanındakilere sordum :

— Size *Kur'an*'dan bir kaç âyet okumak istiyorum dinler misiniz?

— Dinleriz elbet, dediler.

Okudum, sonra yine sordum :

— Ne anladınız?

— Hiç bir şey anlamadık, dediler.

— Peki, şimdi size bu âyetlerin Türkçesini okuyorum, dinler misiniz, dedim.

— Dinleriz elbet, dediler.

Okudum. Okuduğum âyetler şunlardır :

“Kişi görüyor mı ki biz kendisini bir atmık damlasından yarattık. Öyleyken o bize açıktan açığa düşman kesiliyor. Kendisinin nasıl yaratıldığını unutuyor da bir de şunu ileri sürüyor : Bu çürümüş kemikleri kim bir daha diriltebilir diyor. Söyle ona, bu çürümüş kemikleri kim ilkin kim yoktan var ettiyse yine o diriltecektir. Çünkü bütün yaratımların bilicisi olan O'dur. (*)

Sonra yine sordum :

— Anladınız mı?

— Anladık dediler.

Bunun üzerine onlara şu sözleri söyledim :

— Peki, Allah ile sizin aranızda bilmediğiniz anlamadığımız arapça gi-receğine, ana diliniz olan Türkçe girse, siz de Allah'ın buyurduklarını an-lasanız iyi olmaz mı?

— İyi olur elbet, dediler.

Biraz sonra köyden ayrılmıştık. Aradan beş on gün geçmişti. Beni o köye götüreren arkadaşşıma rastlamıştım.

— Seni hangi köye götürmüştüm, biliyormusun, dedi.

— Bilmiyorum, dedim.

— Ticanî köyüne, dedi.

Şaşıra kaldım. Arkadaşım şunları da söyledi :

(*) I. H. Baltacıoğlu, *Kur'an* çevirmesi, Yâsin Sûresi, 77, 78, 79 ncu âyetler.

— Şimdi köylüler ne diyorlar bak. Bize Baltacıoğlu'yu gönderin başkasını göndermeyin, diyorlar.

Şaşkınlığım büsbütün arttı. Bu olay bende çok derin izler bırakmış mürteci ruhunu bana daha iyi anlatmıştır. Mürteci softa, yobaz gibi bir çıkarıcı değil, bir ülkücüdür. Bu gerçeği anlamıyan bir toplum mürteci kurtaramaz.

Şimdi bir de softayı görelim. Bundan on yıl önce bir yere imam olarak gönderilmek istiyen bir softa tanıdığım bir imam efendinin tavsiyesiyle Bahçelievlerdeki evimize geldi. Kendisini içeri aldım, dinledim. Bu işi yapmak benim elimden gelmiyeceğini söyledim. Artık yapacak bir iş kalmadığı için gidecekti. Ayağa kalktı. Softa bu, dayanamadı, bir kaç kurşun almadan gitmek istemedi. Yanıma yaklaştı sağ omuzunu kaldırdı. Sol gözünü kıstı. Gözlerini gözlerime dikti :

— Sana bir yâsini şerif okuyuvereyim mi, dedi.

Hemen karşılığımı verdim.

— Ben kendim okurum, dedim...

Savuştı gitti.

Mürteci ile softa yalnız bir noktada birleşirler, saldırganlık noktasında. Her ikisi de saldıricıdır. Hiç bir hakları olmadan din inançlarına, din törenlerine, ahlâka, hukuka, dile, san'ata, örfe saldırırlar. Onun için her ikisi de toplum dışı, anormal tiplerdir.

Ana kurum olarak din — Dinden söz açınca sosyoloji biliminin bir ölçü yanlısına ilişmeden geçemiyeceğim. Sosyoloğlara göre bu bilimin görevi sosyal olguları incelemek, bunların kanunlarını bulmaktır. Sosyal olgular şunlardır : Sosyol morfoloji, din, dil, ahlâk, hukuk, san'at, bilgi, ekonomi, teknik, aile, devlet, eğitim. Böylece sosyal olguların sayısı on ikiye çıkıyor. Ölçü yanlısı bunlara verilen değer anlayışındadır. Sosyologların çoğu bunları görevce eş değerde, eş önemde kurumlar olarak düşünüyorlar. Öyle sanıyorlar ki bütün bu kurumlar toplumun yaşaması için aynı derecede gereklidir, değerce de hiç biri ötekilerden üstün bulunmamaktadır. Son yıllarda ilkel toplumlar üzerinde yaptığım araştırmalar bana şu kanaati verdi ki sosyal kurumlar arasında şu üç kurum ana kurumdur : din, dil, san'at. Çünkü, din başta, bunlar olmayınca toplum da olamıyor. En ilkel toplum tipi olan Avustralya'nın iki klânlı totemci oymaklarında ahlâk, hukuk, bilgi, teknik, devlet dediğimiz kurumlardan hiç biri yoktur. Ancak, şu üç kurum vardır : din, dil, san'at. Hem de en ideal şekilleriyle vardır. Bu kabilelerin dini olan totemcilik öyle bir dindir ki inançları hiç tartışılmaz, törenleri hiç değiştirilmez. Totemciler en sıkı, en kutsal bağlarıyla birbirlerine bağlıdırlar. Din inançlarında, din törenlerinde yapılacak olan bir değişiklik ölüm cezasıyla karşılanır. Bu karakterler din bakımından ideal karakterlerdir.

Totemlilerin dillerine bakın. Gerçi bu diller hep sayılı, somut kelimelerden oluşmuşlardır. Ancak bu diller bütün oymak kişilerinin hep bir biçimde kullandıkları kollektif kalıplardır. Bu dillerin ne kelimelerini, ne sentaksını, ne ağzını değiştirmek totemlilerin elinde değildir. Öyle ise bir toplum için bundan daha iyi birleştirici, yoğurucu olur mu?

Ya san'atları? İkel toplumlarda heykeller, resimler, danslar melodiler en derin, en özlü şuur altı oluşlarının birer anlatısıdır. Matematikçi, soyutçu aklın henüz uyanmadığı bu topluluklarda bütün türleriyle san'at henüz soysuzlaşmamış, olduğu gibi kalmıştır. Onun için ilkelerin san'at tabiatçı olamayıp tabiat üstü, gerçek üstü, sürrealist bir san'at olmuştur. İnsan aklının meydana getirdiği bütün tekniklerde, bilimde, endüstride, tecimde o kadar ileri gitmiş olan Birleşik Amerika ulusu bile müzik melodilerini, dans figürlerini negrolardan bezeme motoflerini, mitlerini kızıl derililerden almak zorunda kalmıştır. Bu ilkel san'atlar ileri san'atlar için değer kaynakları olmaktadır. Medeniyeti ileri uluslar yönünden onun için taklid edilmektedir.

İşte bu üç kurumun toplumlar için ana kurumlar oldukları görülüyor. Sosyal iş bölümünün ilerlemesiyle bu üç kurumdan bütün öteki sosyal kurumlar doğacaklardır.

Ben bu anlayışımı ilk defa olarak Uluslararası Sosyoloji Cemiyetinin XV inci Kongresine sunduğum bir bildiriye açıklamıştım. (*) Bu teze göre sosyal olguları şu beş bölüme ayırmak ve sıraya koymak doğru olacaktır.

1. Kuvvet olguları (Faits de force)
2. Anatomi olguları (faits d'anatomie)
3. Görev olguları (Faits de fonction)
4. Ülkü olguları (faits d'aspiration)
5. Genel olgular (faits généraux)

Kuvvet olguları temeldedir. Bunlar din, dil, san'attır. Bunlar olmanınca ötekiler hiç olmazlar.

Din kişiliği, ulus kişiliği. — Din konusunun anlaşılması en güç olan bir noktaya geldik. Bu nokta üzerine de düşündüğümü açıkca söylüyorum. Meşrutiyetten önceki devir insan şahsiyeti deyince yalnız dinî şahsiyeti anlıyordu. Onun için din kişiliği dışında, ondan ayrı olarak bir milliyet kişiliği anlıyamıyordu. Meşrûtiyet gerçi bu din kişiliği dışında bir milliyet kişiliğinin olabileceğini ileri sürdü. Ancak, din kişiliği dışında kalan bir milliyet kişiliğinin eksik kalacağını hiç düşünemiyordu. Son yıllarına kadar Meşrutiyetin gözünde normal kişilik milliyet kişiliğinden ibaret kalıyordu. Din kişiliği ayrı soydan, ek bir kişilik gibi sayılıyordu. Onun için Meşrutiyet din konusunu hiç kurcalamıyordu. Belki de softa korkusu bu kurcalamaya engel oluyordu. Cumhuriyet devrinde lâiklik adına neler yapıldığını biliyoruz. Cumhuriyet devri ilk yıllarında din kişiliğini milliyet kişiliğinden apayrı bir kişilik gibi düşünmüş, yıllarca sonra ilk okullara önce ihtiyarî sonra da mecburi din dersleri koyarak bu sert durumdan vazgeçmiştir. Şimdi sosyoluglara, psikologlara, milliyetle ilgisi olan düşünce adamlarına soruyorum :

— Din kişiliği olmadan milliyet kişiliği olabilir mi?

(*) İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Esquisse d'une division rationnelle de la sociologie.*

Bu sorunun doğru karşılığını verebilmek için okuyucularımın dikkatini bir nokta üzerinde daha çekeceğim. Sosyal kurumlar arasında bir kısmı yalnız kendileridir. Meselâ, ahlâk ahlâktır, hukuk hukuktur, teknik tekniktir. Ancak din, dil, san'at hiç böyle değildir. Bunlar kendileri ile birlikte başka kurumları da taşırlar. Hele din, O, gerçek âleminin tanıdığı en zengin, kurumdur.

Cami nedir, deyince namaz kılınacak yer derler. Cami namaz kılınacak bir yerdir. Ancak, her namaz kılınacak yer cami değildir. Namaz açık havada, bir çayırın üzerinde de kılınabilir. Ancak, çayır cami değildir. Cami namaz kılmak için müslümanların, toplanacağı bir yerdir, cami bir toplaktır. O kadar da değil, Türk camisi Türk kültür geleneklerinin kaynaştığı yerdir. Cami Sinan'ın mimarlık anlayışıdır, hattat Mustafa Rakım'ın celileridir, İlyas Ali'nin çinileridir, Dede Efendi'nin musikisidir, bir tek Allah'a tapan, Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna, *Kur'an*'ın Allah'ın sözleri olduğuna inanan Müslüman Türklerin kaynaştığı, birleştiği, yaşadığı yerdir. Türk camisine giren insan yalnız islâmlaşmaz, Türkleşir de. Türkleşerek müslümanlaşır da.

Her toplum kendine yaraşan dini buluyor. Toplumlar vardır ki tanrıları birdir, kitapları birdir, yine de birleyici olan bu dini kendine göre anlamış, kafasına göre işlemiş, öylece yaşamaktadır. İşte Birleşik Amerika'daki negroların protestanlığı! Amerikan negrosu *İncil*'in yalnız romanımsı olan yanlarını alır, protestan Kilisesini Arap düğününe (*) döndürmüştür. Yahya Kemal Bayatlı İspanya'da sefir iken camiyi, ezanı özlemiş. Mağrip'e geçmiş. Orada aradığı Türk camisini, Türk minaresini, Türk ezan sesini bulamamış, dönmüş geri gelmiş!

Sosyologların, pedagogların, öğretmenlerin, anaların, babaların, hükümet adamlarının gözönünden kaçırılmaları gereken gerçek şudur : din dediğimiz sırlı yaşayış bütün öteki toplum kurumlarını var etmekle kalmamış, onları var ettikten sonra onların kaynağı, yaratıcı özü olarak da onların içinde kalmıştır. Toplumun dini ahlâkından, hukukundan, dilinden, bilgisinden, san'atından, varlık felsefesinden apayrı bir varlık değildir. Bütün bu görgülerin sonu şuna varıyor : din kişiliği olmadan millî kişilik olamıyor.

Dinin ana kurum bütün öteki değerleri kendinde toplayan kaynaşık bir kurum olduğunu savunan bu tezim gerçeklere uygun ise, şu sonuç da doğru olmak gerekecektir :din, dil, sanat kalkınması olmadıkça toplum kalkınması da olamaz. Tarih elde ettiğimiz bu sonucun doğruluğunu göstermektedir. Reforma hareketini bir düşünün.

Ulusca kalkınma nasıl oluyor? — Din, dil, san'at, bunlarsız kalkınma da olamıyor. İşte etnografya. Dinsiz, dilsiz, san'atsız toplum olmuyor. İşte tarih! Dinsiz, dilsiz, san'atsız Rönesans, dinsiz, dilsiz, san'atsız Reforma, dinsiz, dilsiz, san'atsız Romantizm, dinsiz, dilsiz, san'atsız demokrasi olamıyor. Luther'den bu yana olanlar bitenler şunlardır :

(*) Çocukluğumuzda İstanbul halkı Negroların yaptığı totem törenine Arap düğünü adını verirdi.

1 — Luther din kitabı olan *İncil*'i herkesin anlayabileceği bir dile, ana diline çeviriyor.

2 — Ana diline çevrilen *İncil* edebiyata sınıyor. Bundan ulusal edebiyat doğuyor.

3 — Ulusal edebiyat politikaya sınıyor. Bundan ulusal devlet doğuyor.

4 — Ulusal devlet ekonomiye sınıyor. Bundan endüstri doğuyor.

5 — Endüstri ahlâka sınıyor. Bundan şahsiyet kültürü doğuyor.

6 — Şahsiyet kültürü devlete sınıyor. Bundan demokrasi doğuyor.

Demek oluyor ki, ulusal devletin, ulusal kalkınmanın kaynağı politika değil, reformadır. Ben reforma derken din kitabının ana diline doğru olarak çevrilmesini anlıyorum.

Tarihin bize gösterdiği ulusal kalkınma vetiresi, bu olduğuna göre aşağıdaki soruları sormak, bir an önce de karşılıklarını vermek zorundayız :

1 — Tarih boyunca din kitabımız olan *Kur'an*'ın Osmanlıca da olsa doğru bir çevirmesi yapılmış mıdır?

2 — Tarih boyunca *Kur'an*'ın okuma yazma bilen bütün Türklerin sözlüğe bakmadan anlayabileceği bir çevirmesi yapılmış mıdır?

3 — Tarih boyunca *Kur'an* âyetlerini konularına göre "Allah, Muhammed, *Kur'an*, dünya, âhiret, cennet, cehennem, insan, melek, iyilik, kötülük..." diye türdeş bölümlere ayıran Türkçe bir eser yayınlanmış mıdır?

4 — Tarih boyunca *Kur'an*'ın Türkçe olarak felsefesi yapılmış mıdır?

5 — İlâhiyat Fakültesinin öbür Fakülteler arasında görevi ne olduğu bizim adamları yönünden düşünülmüş, açıklanmış mıdır?

6 — Diyanet İşleri Başkanlığının imam, hatip seçmek, vâiz göndermek işleri dışında bir eğitim görevi olup olmadığı düşünülmüş müdür?

7 — Din problemi politika, idare, iktidar, muhalefet çekişmeleri, parti kavgaları dışında "din problemi" olarak düşünülmüş müdür?

8 — Din kişiliği ile ulus kişiliği ayrı kişilikler midir, yoksa bir tek kişilik midir? Bu sorunun karşılığı psikologlar, bilginler, kongreler, maa- rif şûrâları, tâlim ve terbiye heyetleri yönünden verilmiş midir?

Din kitabımız olan *Kur'an* şimdiye kadar ana dilimizden başka dillere, çok defa da yanlış olarak çevrilmiştir. Onun için bu çevirmeleri Türkler anlamamışlardır. Din kitabımız olan *Kur'an*'ın ana dilimize çevrilmesi di- yerek şunları anlıyorum :

1 — *Kur'an* ana dilimiz olan Türkçeye çevrilmelidir.

2 — Ana dil yalnız kelimeleri Türkçe olan dil demek değildir.

3 — Ana dil kelimeleri Türkçe olmakla birlikte yapısı, estetiği, geleneği de Türkçe olan dildir.

4 — Ana dil masalların, ata sözlerinin, Yunusların, Karacaoğlan'ların, Orhan Veli'lerin gelenekli dilidir.

5 — Ana dil âlim, câhil bütün Türklerin düşünmeden, sormadan anlayabileceği Türk dilidir.

Din kitabımız olan *Kur'an* ana dilimize doğru olarak çevrilecek olursa bunun mutlu sonuçları şunlar olacaktır :

1 — Türk halkı Allah'ın dediklerini doğru olarak anlayacaktır.

2 — Türk halkı dinin gerçeklerini arapçanın, osmanlıcanın, softa dilinin aracılığı ile anlamaya çabalamaktan kurtulacaktır.

3 — Türk halkı dinin gerçeklerini yabancı dil kişiliği ile düşünmenin kazandırdığı kişilik hastalığından kurtulacaktır.

4 — Türk halkı dinin gerçeklerini kendi dili, kendi kafası, kendi gönlü ile, kendi öz kişiliği ile kavrayabilecektir.

5 — Bir din hastalığı sanılan, oysaki önce bir kişilik hastalığı olan softalık ortadan kalkacaktır.

6 — Türk halkı ulusal kişilik denilen normal, yaratıcı benliğine kavuşacaktır.

7 — Türkiye'de bilimin, endüstrinin, eğitimin, politik rejimlerden hiç birinin sağlamadığı, sağlamıyacağı bir kalkınma olacaktır.

İşte *Kur'an*'ın ana dilimize çevrilmesi işinin mutlu sonuçları. İşte Tanzimat adamlarının bir türlü anlayamadıkları, sezemedikleri ulu gerçek. İşte meşrutiyetçilerin uzaktan uzağa sezer gibi oldukları, ancak cesaretle yanına yaklaşamadıkları ulu gerçek. İşte cumhuriyetçilerin yaklaşacakları yerde uzaklaştırdıkları arada bir de bilerek bilmiyerek yaklaşmak istedikleri ulu gerçek. İşte bütün açıklamalardan, göze sokmalardan sonra bile yine de gösteremediğimiz gerçek. İşte eski, kötü bir alışkanlığın etkisi altında görmek istediğimiz zaman bile görmemek için gözlerimizi kapadığımız gerçek. Aydınlar! Bu gerçeği ne zaman göreceksiniz? Hıristiyanların kiliseye karşı gösterdikleri o sonsuz saygıya bakın. Bu saygıda milliyet duygusu en büyük yeri almıyor mu? Kıbrıs'ı yutmak için çırpınan palikaryaların arasındaki azgın papazların deprenişlerini hatırlayın. Bu kilise adamlarının davranışı en azılı milliyetcinin ki değil mi?

Gözünüzü açın! Dinsizce milliyetçi olmak elinizde değildir. Şu gerçeği de hiç unutmayın ki dinin kutluluğu gibi korkunçluğu da kuvvetinden ileri gelir. Din, gücünü insan benliğinin şursuz tabakalarından alır. Din teknik gibi insanın yalnız aklını, sanat gibi yalnız gönlünü saran bir şuur değildir, din insanın bütün benliğini saran bir şurudur. Kansız yaşanamıyacağı gibi dinsiz de yaşanamaz. Ancak, kan yalnız damarlarda dolaşmalıdır, dışarıya akmamalıdır. Din de böyle. Din kendi yatağında kalmalıdır, politika topraklarına taşmamalıdır.